

Sinter-Goele (Sinte Goedele) en andere heiligennamen met Sinter- gevormd

door Dr. LEO GOEMANS (1).

Het volk heet de Collegiale Kerk te Brussel en de Heilige zelve die er wordt vereerd : *Sinter-Goele*. Overal in Brabant en in heel Vlaamsch-België waar deze naam bekend is, spreekt men hem dan ook op deze wijze uit. Zelfs in de officieele uitnoodigingen van de Brusselsche besturen kon men nog vóór weinige jaren lezen : „Een Te Deum zal gezongen worden in de Sint-Michiël en Sinter-Goedele kerk” waar men een kostelijk mengsel van volks- en schooltaal te zien kreeg.

Nog andere heiligennamen, weliswaar in klein getal, worden met den vorm *Sinter-* gebezigd (2), en niet alleen in België, doch in verschillende deelen van het Nederlandsch taalgebied.

Reeds in de middeleeuwen kwamen hier en daar heiligennamen met *Sinter-* voor, naast gewone vormen met *Sinte-* (zie VERDAM, *Mndl. Wdb.* s.v. *Sent*).

De taalkundigen hebben zich dan ook sedert lang afgevraagd waar die *-r* mocht vandaan komen.

VERDAM *op. cit.* verklaart *Sinter Klaas* en *Sinter Maarten* door *Sint her* (*heer*). Het Ofr. gebruik kent inderdaad

(1) Lezing ten deele in de *Commissie voor T. en D.* op de zitting van 26 October 1936 gehouden.

(2) Schuermans noteerde reeds *Sinter-Gwijde* (te Anderlecht).

formulen als „Monsieur Saint Denis”, „Monsieur Saint Julien”, en de Nederlandsche etymologisten hebben eenvoudig aan een vertaling van dgl. formules gedacht.

FRANCK'S *Etym. Wdb.* (2^e druk door Dr. N. VAN WIJK, p. 609, s. v. *Sint*) is op dit standpunt gebleven.

De weerga van de Fransche formule verschijnt echter in geen enkelen tot nu toe bekenden Nederlandschen tekst, wat den grond der hypothese zeer onvast maakt.

Maar nog sterker pleit tegen deze verklaring het feit, dat ook vrouwelijke heiligennamen reeds van in de middel-eeuwen door den vorm *Sinter-* zijn voorafgegaan, waarvan onze *Sinter-Goele* een merkwaardig voorbeeld oplevert. VERDAM haalt het geval „voir senter Margrietendach” aan en trekt zich uit den slag met te beweren, dat het „een misverstand” zal zijn.

In de *Leuvensche Bijdragen* (IIe Jg., 1897, p. 110) stelde ik naar aanleiding van dialectische gevallen waar *r*-epenthesis zich in de proclisis voordoet, den zuiver articulato-rischen oorsprong van het verschijnsel voor.

Wat niet beteekent, dat reductie van (*h*)*eer* tot (*h*)*er* zich nergens in de dialecten zou vertoonen. De vorm *tsher* is Mnl. en *heer* tot *er* gereduceerd komt voor o. m. in de Leuvensche uitdrukking *in Guts er nu:mə* (1) in Gods Heeren name (Fr. pour l'amour du Ciel!), naast *Go(t) tən iərə* God den Heere (Fr. Seigneur mon Dieu!).

Maar Prof. L. GROOTAERS betoogde in de *Leuvensche Bijdragen* (VIIIe Jg. 1907, p. 235 ss.), dat *Sintər* in geen geval van *Sint heer* afkomstig zijn kan. De vorm in het dialect van Tongeren gebezigd is *Sindər*. „Indien *er* uit *heer* kwam, schrijft hij, zou de sandhi-werking der *h* de *t* zeker behouden hebben.”

De thesis van den louteren phonetischen oorsprong der *r*-inlassching in proclisis scheen met GROOTAERS' opmerking op vasteren grond komen te staan. Zooveel te meer daar de gevallen van dgl. *r* in zeker aantal voorkomen, niet alleen in onze moderne dialecten, doch reeds in het Middelnederlandsch. Ze zijn meestal te vinden in Romaansche ontleeningen (1), al treft men ze ook in inheemsche woorden aan.

Middelnederlandsche voorbeelden zijn o. a. *karpoets* (Mlat. *capuccium*), *kersofel* (kazuifel), *kersauwe* (Ofr. *cassoude*), *kerstaenghe* (kastanje) *versieren* (visieren); Kiliaen citeert *ferneele* (Ofr. *venelle*); in de dialecten, inz. in het Leuvensch, hoort men *fernijn* (venijn), *kampernoelie* (Ofr. *campagnoul*), *kernijn* (naast : konijn), *lofferzei* (loffusée = een soort van vuurwerkstuk), *ofternit*, *ofterwel* (met of zonder *r* : of niet, ofwel), *tervorent* (te voren) (2).

Er bestaat dus onbetwistbaar in zekere dialecten een tendenz, vooral waar het vreemde woorden geldt met de rhythmten - '(-) of ' - " (-), de onbetoonde proclisissyllabe op

(1) De gevallen van *r parasite* in het Fransch zijn ook niet zeldzaam in vóór- en natoon : *chanvre* Ofr. *chanve*, *dartre* Ofr. *derte*, *écolâtre* Ofr. *escolaste*, *encre* Ofr. *enque*, *courte-pointe* Ofr. *coute pointe*, enz. (KR. NYROP, *Gram. hist. de la L. franç.*, I, n^r 504).

(2) Hierbij zullen wij niet toevoegen woorden als *charlot* (Fr. *échalotte*), *pieterstaal* (Fr. *piédestal*), *seldersoet* (Fr. *sel de soude*), waarin de analogie van den naam *Charlotte*, den naam *Pieter* en het woord *selder* (!) overwegend geweest is. Zelfs *nachtergaal* wijst op een **achtergaal*, de *n* zijnde opgevat als die van het lidwoord. In *komerschap* (Ndl. *komenschap*, in den zin van blijde gebeurtenis of verwachting), wordt de *n*-articulatie door een *r* vervangen tot meerderen steun van een verzwakte syllabe; in *konterbaas* iplv. **konterbaas* heeft de analogie van *kontermeeester* (cfr. VERDAM, *Mnl. Wdb.*) en Fr. *contremaitre* vast haar rol gespeeld na het te loor gaan van het woord *konte* in den zin van Lat. *cunnius*, *meretrix*.

Ook de woorden *karnavogel* (kanarievogel) en *partès* (pachteres) < pachtersse, al staan ze misschien niet zoo ver van de boven aangehaalde gevallen als men denken zou, zullen wij hier niet tot staving bijvoegen.

een *r*-articulatie te doen eindigen, hetzij door analogie met woorden welke dgl. *r* vertoonen, hetzij door een louter articulatorisch „spel” dat zijn oorsprong kan vinden in een onbewuste neiging een doffe syllabe fonetisch meer te stoffeeren. Ook hier is, wie weet, analogie mee gemeid : de taal is zoo rijk aan woorden met proclisis-*r*, b. v. de zelfst. en bijvoegl. naamwoorden en de werkwoorden met *er-*, met *her-*, met *ver-*, zonder nog te gewagen van de uitdrukkingen met het inleidende *ter...* (te der).

Men treft in het Mnl. woorden aan waar niet *r*, maar *l* de doffe syllabe moet steunen bv. : *aschel-woensdag*, *lopeljaar*, *sitteldach*, *bedeldach*, *werkeldach* (Cfr. VERDAM, *Mnl. Wdb.*). Waarom zou *Sinter-Goele* niet tot de gevallen *kampernoelie*, enz. behooren zooals de andere heiligennamen welke met *Sinter* aanvangen?

Het zijn fonetische gevallen van uitzonderlijken aard die zich meest in ontleende woorden voordoen. Verkeerd hooren en verkeerd naspreken van zulke onbekende vormen is vooral bij de kinderen schering en inslag en wie weet niet dat de volkstaal met de kindertaal de grootste overeenkomst vertoont?

* * *

Prof J. VERCOULLIE, die op zijn beurt den vorm *Sinter* heeft besproken, nl. in een artikel onder den titel „Sinter Klaas” in het *Tijdschr. v. Ndl. T. en L.* (1914) verschenen, heeft niet aan den fonetischen kant van het vraagstuk zijn aandacht gewijd. Ook hij verwerpt de etymologie *Sint-heer, maar hij wijst op een mogelijke morfologische verklaring van het zonderling verschijnsel.

Sinter zou, volgens hem, een versteende vorm zijn van den datief vrouwelijk enkelvoud, waartoe uitdrukkingen

als *Tsenter Victors Misse*, in *Senter Victors kerke* (1) of naer *Senter Victors parochie* gelegenheid konden geven. Schr. neemt hier *senter* als slaande abusievelijk op *misse*, *kerke*, *parochie*, ofschoon men daarnaast in denzelfden tijd uitdrukkingen aantreft met *dach* : *Sinter Claeus dach*, *Senter Margrietendach*. „In *Sinterklaas*, schreef Prof. VERCOULLIE, is dus een versteende datief vrouwelijk enkelvoud ontstaan uit „*te Sinter-Klaasmisse*” en dgl. Uit deze uitlegging blijkt dat nog andere heiligennamen deze vorm kunnen vertoonen. Dat zal het geval zijn met populaire heiligen. In elke parochie is de patroon een populaire heilige, vooral als hij wegens een roemruchtige leven of een beevaart ook daarbuiten bekend staat...”

De gissing van Prof. VERCOULLIE biedt het voordeel aan den vorm *Sinter* te verklaren zoo voor vrouwelijke als voor mannelijke heiligennamen. Ze laat nochtans in het duister de reden waarom de vorm *Sinter* niet op ruimer schaal in gebruik is gekomen. Want is de „populaire heilige” de „heilige der parochie” dan zou men haast voor elke parochie een *Sinter- ... heilige* kunnen verwachten, wat in tegenpraak is met de bekende feiten.

Prof. VERCOULLIE heeft de opwerping voorzien. Voor hem geldt de redeneering „vooral als de heilige ook daarbuiten (d. i. buiten de parochie, buiten het dorp of de stad) bekend staat.”

Deze aanduiding schijnt mij gewaagd. Aangenomen, dat de namen van steden en dorpen meestal niet aan de inwoners er van hun aanzijn te danken hebben, doch aan

(1) Volksnamen van kerken als *Sint-Baafs*, *Sint-Jakobs*, *Sint-Pieters* te Gent; *Sint-Rombauts* te Mechelen; *Sint-Jakobs*, *Sint-Willibrords* te Antwerpen; plaatsnamen als *Sint-Amands*, *Sint-Lenaars*, *Sint-Omaars*, enz. zijn relictien van de *composita* met *kerk*. Te Brussel en te Leuven (behoudens in *Sinte Quintens*) worden dgl. genitieven niet of niet meer gebruikt tot aanduiding der kerken.

lieden van „daarbuiten”, met de vormen van de namen der parochieheiligen is het stellig anders gelegen. De naam van Sint-Pieter was overal in onze streken populair genoeg, o. a. te Leuven, waar de Heilige zijn naam gaf én aan de hoofdkerk, van vóór 1015 het centrum van het bewoonde grondgebied, én aan de kern van de bevolking der opkomende gemeente, samengesteld uit de *familia sancti Petri* (1). Maar nergens, ook niet in deze stad, spreekt men van **Sinter-Pieter* !

Prof. VERCOULLIE wist dit blijkbaar zeer wel, en hij meende de moeilijkheid met volgend argument op te lossen : „Algemeen gebruikt men, schreef hij, een onveranderd *Sint* of *Sinte* (*Sint-Pieter* of *Sinte-Pieter*), zodanig met de eigennaam tot een eenheid vergroeid, dat het nooit voor een verandering vatbaar was.”

Jammer genoeg voor dit gedeelte van Vercoullie's bewijsvoering, het vergroeien van de twee bestanddeelen van het compositum tot een ondeelbaar geheel is niet bij het geval *Sint-Pieter* beperkt. Het woord *Sint* verschijnt nooit als subst., ook niet als adj. buiten het compositum met den heiligennaam. Men vergete trouwens niet, dat het een vreemd, een Fransch woord is, en dat „heilige” alleen tevens als subst. en als adj. bekend staat. *Sint* is dan ook uiteraard met den heiligennaam innig verbonden, zoodanig dat de beteekenis er van soms zeer verzwakt is, en dat het volk, zonder aan eenige tautologie te denken, van den „Heilige Sint-Antonis” „nen Heilige Sint-Thomas” spreekt. Ook de Heilige Theresia van Lisieux heet het volk de „Heilige Sainte-Thérèse” (sic), en het staat hier voor het compositum met „Sainte” zooals vroeger voor het compositum met „Sint” : het verschijnsel is net hetzelfde en staaft wat voorafgaat. Ja, heiligenbeelden in het bijzonder

(1) Cfr. CUVELIER, *Formation de la ville de Louvain*, pp. 70 ss.

worden, ten minste te Leuven, op deze zonderlinge tautologische wijze aangeduid : „ze hebben nen heilige Sint-Jozef voor de kerk gekocht”, „hij heeft nen heiligen Sinte-Franciscus op zijn kamer staan”, enz.

Men ziet volstrekt geen reden om aan te nemen, dat vroeger, in de middeleeuwen, het adj. *Sint* vóór den naam van een Heilige door het volk overal en altijd als duidelijk afgescheiden werd aangezien, wel integendeel.

De middeleeuwsche spreektaal was dialecttaal d. i. plaatselijk en verscheiden. En tegenover den vorm *senter* in *Tsenter Victors misse* die op de duidelijke scheiding van adj. en subst. wijst, treft men formules aan als *Sente Jacobs des groten* (Franck, *Mitteln. Gr.* 2. Aufl., p. 169). Zelfs andere adj. verkeerden in hetzelfde geval „wenn das Adj. „mit dem Subst. als einheitlichen Begriff gefasst wurde” zegt Franck, en hij haalt o. m. volgende voorbeelden aan : *aerm mans, groot goets, dul levens, goet coops, groot Karles, Kalu Karles* (p. 167).

Ten anderen dient hier gewezen op het feit, dat woorden welke voor den spreker zonder eenigen twijfel ondeelbare eenheden uitmaken, zeer vaak innerlijke vormwijzigingen ondergaan, en nl. precies voor de hier besproken *r*-inlating vatbaar zijn. Hoe anders Ndl. *kampernoelie, karpets*, enz. te verklaren?

Vercoullie's gissing wordt in het *Supplement* van Franck's *Etymologisch Woordenboek* aangeduid, zonder meer. Deze omzichtigheid is in een zoo verward vraagstuk prijzenswaardig. En nochtans...

* * *

Misschien heeft VERCOULLIE zijn bewijsvoering niet ruim genoeg opgevat om tot een aannemelijke formule te komen (1).

(1) Dit deel van het stuk werd op de zitting van de *Commissie voor T. en D.* op 30 Mei 1938 voorgelezen.

Indien wij *Sinter* als den versteenden dat. fem. sing.-vorm aanzien, dan zijn de *r* van *Sinter* en de *s* van *Sint-Baafs* (zooals trouwens de eind-*s* van familienamen) analoge gevallen : buigingsvormen hebben, na 't wegvallen van de bepaalde substantieven, stand gehouden.

Sint-Baafs kerke en andere dgl. uitdrukkingen zijn in een gegeven spraakgemeente, bv. te Gent, regelmatig tot *Sint-Baafs*, enz. geworden, omdat sedert eeuwen voor het Gentsche volk dagelijks gelegenheid heeft bestaan de uitdrukking te bezigen : dgl. voorbeelden van brachylogie zijn in alle talen bekend.

Dat op dezelfde wijze b.v. de uitdrukking *in Senter Victorskerke* door het lange en veelvuldig gebruik eventueel tot de afkorting **in senter Victors* zou zijn afgesleten ware dus niets dat ons bevreemden zou. En, aangenomen dat adj. en subst. langzamerhand tot één enkel woord samengroeiden, zooals we dat in vroegere en moderne dialecten vaststellen, dan wordt **Senter Victor* voor den heiligen-naam zelf een zeer verklaarbare mogelijkheid.

Welnu, terwijl deze laatste vorm als een hypothese is opgevat, stellen wij vast dat *Sinter-Goele*, *Sinter-Klaas* en andere soortgelijke heiligennamen werkelijk op zekere plaatsen in den volksmond leven. Ze konden dan ook langs den aangeduiden weg ontstaan.

Doch weer rijst de vraag : waarom was dat niet overal, voor alle bekende heiligennamen, het geval? — Omdat de vormen waarvan sprake „dialectische” vormen waren en nog zijn. — Goed, maar waarom treft men in hetzelfde dialect vormen van het adj. met *r* aan, en andere zonder *r*?

* * *

Evenals in elk ander probleem komt het er hier op aan nauwkeurig de gegevens onder oogen te nemen, al was het

slechts in één bepaald dialect. Het zal dan ook niet van belang ontbloeit zijn na te gaan onder welke vormen het adj. *Sint* zich in de heiligennamen voordoet b.v. in de Leuvensche volkstaal.

Het adj. kan daar onder vier verschillende vormen verschijnen.

Vóór vocaal-anlaut luidt het, mannelijk en vrouwelijk, *Sint* : -Antonis, -Aplona (Apollina), -Eloo (Eligius); vóór *j* anlaut luidt het, mannelijk en vrouwelijk, *Sint* : -Jan, -Jakob, -Jozef, -Jitruï (Geertrui); ook *Sin* in de drie laatste gevallen; vóór *j*-anlaut (Fransche *j*), altijd *Sin* : -Joris (1), -Job (2), -Jilis (Gilis) (3); ook in -Thomas;

Vóór consonant-anlaut treft men, mannelijk en vrouwelijk, den vorm *Sinte* aan : -Bèleber (Barbara), -Clara, -Fransiskes (Franciscus), -Froone (Veronica) (4), -Katrien, -Krispijn (5), -Kwintes (Quintinus), -Malkoen (Marculphus, Fr. Marçoul) (6), -Ma(r)grikje (Margrietje) (7), Michiel of Machiel, -Peeter, -Rochus.

Ten slotte hoort men *Sinter* alleen in -Gorekes (Gaugericus, Fr. Saint Géry) (8), -Klaas, -Me(r)te (Maarten) (9), -Goele (Gudula).

Uit deze Leuvensche voorbeelden kunnen wij allereerst opmaken, dat de verschillende vormen van het adj. geen genusverschil vertoonen. Wij kunnen ook vaststellen dat de eigenlijke dialectische heiligennamen alleen met *Sint*, *Sin*, *Sinte* of *Sinter* samengesteld zijn, en dat de vorm *Sinter* zich uitzonderlijk voordoet.

(1) Een oude herberg.

(2) (3) De plaatsnamen.

(4) Een gehucht bij Leuven.

(5) Ook *Sint-Krispijn*.

(6) Het kliergezwel, oorspronkelijk de Heilige voor het genezen er van aangeroepen.

(7) De Gelukzalige van Leuven.

(8) Te Leuven door een speciale kindermarkt gevierd.

(9) Een kinderfeestdag zooals Sinterklaas, maar niet zoo ruim gevierd.

Indien nu een antwoord mogelijk is op de vraag hoe de vormen met *Sinter* zich hebben vastgelegd, dan geven wij de voorkeur aan deze formule : het behoud van het morphologisch buigings-relict *r* werd in de hand gewerkt door een dialectische tendenz van *r*-epenthesis in den voortoon, vooral waar het vreemde woorden gold.

Op de tweede vraag, te weten hoe vormen met *Sinte* naast vormen met *Sinter* in hetzelfde dialect in het gebruik zijn gebleven, bv. *Sinte-Pieter*, enz. naast *Sinter-Klaas*, enz. vestigen wij de aandacht op het volgende : *Sinter-Klaas*, *-Merten* (1) *-Gorekes* kan men te Leuven op ééne lijn stellen : het zijn van oudsher de namen van de meest gevierde kinderheiligen en kinderfeesten in het liturgische jaar. De uitdrukkingen door deze heiligennamen met *-mis* of *-feest* gevormd zullen dan ook door de heele bevolking en in de eerste plaats door de kinderen het meest bekend en gebezigd zijn geworden en zich het meest tot verstee-ning hebben geleend.

Hetzelfde zal het geval zijn geweest met *Sinter-Gido* (Gwijde) te Anderlecht en met *Sinter-Goele* te Brussel.

Een nauwkeurig dialectgeographisch onderzoek zou trouwens vraagstukken als het hier behandelde de grootste diensten kunnen bewijzen.

(1) Aan te merken valt, dat een kazerne te Leuven, vroeger de Sint-Martensabdij, in den volksmond meest den naam draagt van *Sinte Martenskazerne*.